

Burdur İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Cilt Örnekleri

MUSTAFA YILDIRIM ^a AYŞE SERPİL ODABAŞI ^b

Geliş Tarihi: 13.05.2018 | Kabul Tarihi: 22.10.2018

Öz: Bu çalışmanın konusunu Burdur İl Halk Kütüphanesine ait Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi özelliklerini taşıyan yazma eserlerin cilt kapaklarına ait örnekler oluşturmaktadır. Seçilen örnekler ise Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinin arşivinde mevcuttur. Burdur bugünkü yerleşim yerine taşınmadan önce birkaç kez yer değiştirmiştir. Pisidya Bölgesi diye anılan bu bölge günümüzde Göller Yöresi diye anılmaktadır. Şehrin yakınlarında yapılan kazılarda bu bölgede yerleşimin çok eski çağlardan beri devam ettiği sonucuna varılmıştır. Malazgirt Savaşından sonra Türkmen akınları bu bölgede de başlamış, XIV. yüzyıl başlarında bölge Hamidoğulları Beyliğinin idaresine geçmiştir. XIX. Yüzyılda Konya vilayetine bağlanmıştır, 1305 tarihli Konya Salnâmesinde Burdur da 34 debbağhane bulunduğu belirtilmektedir. Burdur İl Halk Kütüphanesinde Türkçe, Arapça, Farsça yazılmış 2312 adet yazma eser bulunmaktayken 1975 yılında sel baskını sonucu 679 adet eser tahrip olmuş, onarım yapılmak üzere İstanbul Süleymaniye Kütüphanesine gönderilmiştir. Burdur da bulunan 1687 adet yazma eser de Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesine devredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Burdur, Anadolu Selçukluları, Beylikler, cilt kapağı, Debbağhane.

^a NEÜ Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
aliyeakin@gantep.edu.tr

^b Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Cover Samples of Turkey Seljuks and Principalities Period in the Burdur Provincial Public Library

Abstract: The subject of this study is to represent samples of manuscripts hardcovers from the age of Anatolian Seljuks and Principalities Period in the Burdur Provincial Public Library. The chosen examples are in the archives of the Regional Library of Manuscripts in Konya. Burdur has changed places multiple times before moving to its current location. Today, the region called as Pisidia Region is known as Lakes Region (Göller Yöresi). Excavations around the city have led to the conclusion that there have been settlements in this area for many ages. After the Malazgirt War, Turkmens have taken this region as a starting point for their invasions. At the beginning of the XIVth century, Hamidoğulları Beyliği has taken control of the region. In the XIXth century, it was administered by the Konya province. In the Konya Salnâmesi, written in 1305, it is mentioned that there were 34 tanneries (debbaghane) in Burdur. Even though there were 2312 manuscripts in the Burdur Provincial Public Library of in Turkish, Arabic and Persian, 679 manuscripts were damaged by a flood in 1975 and sent to the Suleymaniye Library in İstanbul to be repaired. The other 1687 manuscripts in Burdur were delivered to the Regional Library of Manuscripts in Konya.

Keywords: Burdur, Anatolian Seljuks, Principalities, hardcover, tannery.

© Yıldırım, Mustafa & Odabaşı, Ayşe Serpil. "Burdur İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Cilt Örnekleri." *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2018), 283-303.

Giriş: Burdur Tarihi

Kendi adıyla anılan gölün güneydoğusunda, Kurna Deresi üzerinde, deniz seviyesinden 940-1030 metre yüksekliktedir. Meyilli bir arazi üzerine kurulmuştur¹.

Şehrin yakınlarında yapılmış arkeolojik kazılardan anlaşılacağına göre bu bölgede yerleşme çok eskiye dayanır. Şehrin bugünkü sınırları içinde demiryolu istasyonu civarında ki bir höyükte Erken Bronz Çağına ait prehistorik yerleşmeler bulunmuştur. Burdur bugünkü yerleşim yerine kurulmadan önce bir kaç kez yer değiştirmiştir. Pisidyca Bölgesi diye anılan bu bölge günümüzde Göller Yöresi diye anılan bölgedir².

395 Yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca şehir Bizans toprakları içinde kaldı. O günkü şehrin ismi Polydorion adını taşıyordu . Şehrin bugünkü adı buradan gelmektedir. Malazgirt Savaşından sonra Türkmen akınları burada da başladı. XIV. Yüzyıl başlarında bu yörede kurulan Hamidoğulları Beyliği, Burdur'u da egemenliği altına aldı³. 1391 de Yıldırım Bayezıd, Beyliği Osmanlı idaresine katınca Burdur Osmanlılara geçmiştir⁴. XIX. Yüzyıl da idari bir değişiklik yapılarak Burdur, Konya vilayetine bağlanmıştır. 1305 Tarihli Konya Salnâmesinde Burdur da 34 debbağhane bulunduğu belirtilmektedir⁵.

XVIII. Yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Devleti, Burdur'da kültür müesseselerine önem vermiş, bu arada kütüphaneler yapılmıştır⁶. Burdur İl Halk Kütüphanesinde Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış 2312 adet yazma eser bulunmaktayken 1975 yılında sel baskını sonucu 679 adet eser tahrip olmuş ve tamir edilmek üzere İstanbul Süleymaniye Kütüphanesine gönderilmiştir⁷.

¹ Metin Yücel, "Burdur", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.6. İstanbul 1988, s.426.

² Metin Yücel, a.g.md. , s.426.

³ Metin Yücel, a.g.md. , s.427.

⁴ Metin Yücel, a.g.md. , s.427.

⁵ Metin Yücel ,a.g.md. , s.426.

⁶ Metin Yücel ,a.g.md. , s.426.

⁷ www.burdurkutup.gov.tr, (13 Mart 2017).

1992 Yılında Bakanlık oluru ile farklı illerde bulunan yazma eserler İstanbul Süleymaniye, Ankara 'da Milli Kütüphane ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesine devredilmiştir. Burdur da bulunan 1687 adet yazma eser de Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesine devredilmiştir⁸.

Cilt örneklerini anlatmadan önce cildin tanımı ve kısa bir tarihçesini vermek yerinde olacaktır.

Araştırmacıların cilt ile ilgili yaptığı tanımlar incelendiği zaman birbirine yakın tanımlamalar olduğu gözlenmiştir. Genel anlamıyla cilt, bir mecmua veya kitabın yapraklarını dağılmaktan korumak ve sırasıyla bir arada toplu olarak bulundurmak için ince tahtadan, deriden veya üzerine deri, kâğıt ve bez gibi şeyler kaplı mukavvadan yapılan kaplara denir⁹.

Teclid (ciltleme) işini yapanlara ise mücellid veya mücellide (ciltçi) denilmiştir¹⁰. Cilt ve ciltçilik, yazılı eserlerin saklanmasında ve korunmasında büyük yeri olan kitapçılık san'atlarından¹¹.

Kâğıt yaklaşık 2 bin yıl önce Çinliler tarafından keşfedilmiştir fakat potansiyel kâğıt tüketimini kullananlar Çinliler değil, IX. yy. dan itibaren batı Asya'daki Müslümanlar olmuştur¹². Bu durum kâğıdın diğer İslâm ülkelerine Türkler aracılığıyla girmesine sebep olmuştur¹³. Kâğıdın yaygın bir şekilde kullanılarak zamanla günümüzdeki kitap şekline gelmesi ile birlikte kitap ve kap süslemeleri de sistemli bir şekilde gelişmiştir. Türkler kâğıt yapmayı Çinlilerden öğrenmelerine rağmen kitap kaplarını Çinlilerden önce icat etmişlerdir¹⁴. Romalılar rulo şeklinde olan kitapları dikdörtgen şeklinde keserek kodsleksleri ortaya çıkarmışlardır. Böylece ciltçiliğin ilk kez ortaya

⁸ www.burdurkutup.gov.tr, (13 Mart 2017).

⁹ Celal Esat Arseven, "Cilt", *San'at Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1975, s.341.

¹⁰ Mine Esiner Özen, *Türk Cilt San'atı*, Ankara 1998, s.9.

¹¹ Zeynep Balkanal, "Bilgi ve San'atı Kaplayan San'at:Ciltçilik" *Türkler*, C.XII, Ankara 2002, s.341.

¹² Jonathan M. Bloom, *Kağıda İşlenen Uygarlık*, İstanbul 2003, s.34.

¹³ Jonathan M. Bloom, a.g.e., s.92.

¹⁴ Wolfam Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 1987 s.221.

çıkmasına zemin hazırlamışlardır. Bilinen ilk eski cilt kapakları IV. yy. da papirüs üzerine sade bir biçimde meşin kaplanarak yapılmıştır¹⁵.

Yazı ve kitabı mukaddes emanetler olarak gören Müslüman Türkler matbaanın kullanılmadığı dönemlerde, yazma eserlerin sonra ki nesillere aktarılmasını sağlamak amacıyla cilt san'atına çok fazla önem verdiler. Eserleri korumak amacıyla kabın üzerine deri geçirdiler¹⁶.

Bulunan ilk Türk ciltleri, Uygur Türklerine aittir. Doğu Türkistan bölgesinde, Mani dinini benimsemiş olan Uygurlara ait üç cilt örneği bulunmuştur¹⁷. Deri üzerine mâdeni kalıplarla süsleme yapılmış ilk cilt örnekleri Orta Asya' da , Karahoço'da ki Bin Buda mağaralarında ortaya çıkmıştır¹⁸.

Yerli ve yabancı araştırmacıların hemen hepsi deriden yapılmış ilk ciltlerin VIII-IX. yy. da Mısır'daki Kıptilerce yapılmış olduğunu söylediler de, Karahoço da Uygurlara ait olan yazmalar bu görüşü çürütmüş bulunmaktadır¹⁹.

Koslov tarafından bulunan ilk Uygur cilt örneğinin üzerindeki motifler, ortadaki şemse ve köşebent örgüleri, zencirelerdeki basit, dar asma filiz desenleri Selçuklu ciltleri ile çok büyük benzerlik göstermektedir. Bu sebeple bu ciltlerin Selçuklu ciltlerinin erken örneği olduğu düşünülerek XIII. yy'. dan önceye ait olduğu söylenmektedir²⁰.

Samarra'ya yerleşen Uygur Türkleri, burada geliştirdikleri cilt san'atını İslâm âlemine tanıtmış oldular. Dolayısıyla Irak ve Horasan bölgesi bu gelişmeden etkilenmiş ve merkez durumuna gelmiştir. İslâm cildinin bilinen ilk örneklerini bir Türk devleti olan Tolunoğulları (868-905) vermiştir. İslâm cilt

¹⁵ Ahmet Saim Arıtan, "Ciltçilik" *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul 1993, s.551.

¹⁶ Celâl Esat Arseven, a.g.m., s.341.

¹⁷ Mine Esiner Özen , *Türk Cilt San'atı* , Ankara ,1998, s.9.

¹⁸ Müjgan Cunbur , "Türklerde Cilt San'atı", *Türk Dünyası El Kitabı*, C.II., Ankara, 1992, s.452.

¹⁹ Ahmet Saim Arıtan, " Anadolu Selçuklu Cilt San'atının Özellikleri", s.181.

²⁰ Ahmet Saim Arıtan , "Türk Cilt San'atı", s.64.

san'atındaki bu gelişmeyi XII. yüzyıla Fâtımiler, Gazneliler, Büyük Selçuklular taşımıştır²¹. Orta Asya'daki Türk cilt san'atı birikimini Anadolu'ya taşıyan Selçuklular bu alanda önemli bir yere gelmişlerdir. Sahip oldukları birikimi geliştirerek güzelleştirme imkânı bulmuşlardır²².

Anadolu Selçuklu cilt üslubu, sırasıyla XIII. yüzyılda Memlûklular, XIV. yüzyılda İlhanlılar, Karamanoğulları, Anadolu Beylikleri cilt san'atında etkisini göstermiş²³, Osmanlılarda ise Fatih döneminde XV. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir²⁴. Anadolu Selçuklu cildi ile diğer Türk ve İslâm ciltleri arasındaki tek fark süslemede olur. Anadolu Selçuklu cildi ön ve arka kapak, mikleb, Sertab ve iç kapaklardan meydana gelir²⁵.

Anadolu Selçuklu cildinin önemli özelliklerini şu şekilde özetlemek yerinde olur.

1) Ön ve arka kapaklardaki şemse motiflerinin farklı olması en önemli özelliklerden biridir²⁶. Bu ciltlerin bir kapağı yuvarlak şemseli olurken diğer kapak farklı motifli olabilir, (bütün geçme motifli), bazen her iki kapakta yuvarlak şemselidir. Fakat şemselerdeki motifler farklıdır. Bir kapaktaki şemse motifi rûmili iken diğer kapaktaki şemse motifi turtılsı motifli olabilir. Bazen biri yuvarlak şemse olurken, diğer kapak beyzî şemseli olabilmektedir²⁷.

2) Bir başka özellik bir kapak tam zeminli çalışılmış iken diğer kapak şemse tarzında çalışılmıştır²⁸. Selçuklu üsluplu ciltlerde ön ve arka kapakta farklı motiflerin kullanılmasına çok

²¹ Ahmet Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cilt San'atının Özellikleri", s.181-182.

²² Ahmet Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cilt San'atı", *Türkler*, C,VII, Ankara, 2002, s. 933.

²³ Ahmet Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cilt San'atı", *Türkler*, C.VII, Ankara, 2002, s.933.

²⁴ Ahmet Saim Arıtan, "Selçuklu Cildi'nin Osmanlı Cildi'ne Etkileri", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyum Kitabı*, 19-20 Nisan 2001, s.30.

²⁵ Ahmet Saim Arıtan "Türk Cilt San'atı", s.66.

²⁶ Ahmet Saim Arıtan "Türk Cilt San'atı", s.74.

²⁷ Mine Esiner Özen, a.g.e., s.17.

²⁸ Ahmet Saim Arıtan "Türk Cilt San'atı", s.74.

sık rastlanır. Anadolu Selçuklu cilt san'atında çok köşeli geometrik şekillerin birlikteliğinden yeni yeni motifler ortaya çıkarılmıştır. Çok sık kullanılan yıldız motifi, Selçuklu oyma san'atının ciltteki versiyonudur. Cildin bir kapağında bu tarz geometrik motifler karşımıza çıkarken diğer kapakta şemseler karşımıza çıkmaktadır²⁹.

3) Tam zeminli örneklerde bazı istisnalar hariç, köşebent ya hiç yoktur³⁰, veya çok küçüktür³¹.

4) Kapak kenarlarını çeviren bir zencirek veya bordür bulunur. Bu zencirek veya bordürler bir yada iki sıradan fazla olabilir.

5) Miklebsiz kapaklar bulunmakla birlikte, çoğunlukla mikleb bulunur.

6) Sertab ilk yıllarda tezyînâtsiz iken, sonraki yıllarda süslenmiştir

7) Anadolu Selçuklu ciltlerinde sırt bombeli yani kamburalı cilt hiç görülmez, ciltlerin sırtı daima düzdür.

8) Geometrik tezyînât, kendi dönemindeki diğer ciltler kıyaslandığında daha girift ve sık yapılmıştır³².

9) Anadolu Selçuklu cildinin iç kapaklarının deriden yapılmış ve rûmilerle, kabartmalı olarak süslenmesi diğer ayırt edici özelliştir. İç kapak tezyînâtı rûmi, geometrik, nebâti tezyînât olarak yapıldığı gibi, bu tezyînâtın birlikteliği de görülmemektedir³³.

10) Anadolu Selçuklularının son zamanlarında şemse uçlarına salbeklerin eklendiği ve şemselerin ovalleştiği görülür³⁴.

11) Anadolu Selçuklu ciltlerinde ve aynı üsluba ait ciltlerde san'atçı isimleri ciltlerin köşebent içlerinde, şemse merkezinde,

²⁹ Müjgan Cunbur, a.g.e. ,s.454.

³⁰ Ahmet Saim Arıtan "Türk Cilt San'atı",s.74.

³¹ Müjgan Cunbur, a.g.e. ,s.454.

³² Müjgan Cunbur, a.g.e. ,s.454.

³³ Ahmet Saim Arıtan, "Türk Cilt San'atı",s.75.

³⁴ Ahmet Saim Arıtan, "Türk Cilt San'atı",s.75.

mikleb şemsesinde, sertâbda, köşebent önünde, zencirek kartu-şunda ve kapak içlerinde yer almaktadır³⁵.San'atkâr imzaları, genellikle 4-6-11 mm. çapında yuvarlak mühür şeklindedir. Geç dönemlerde ise kapak içlerinde, iri yuvarlaklar ve geometrik desenler içinde yer almaktadır³⁶.

12) Selçuklu ciltlerinde kullanılan renk siyah ve kahverenginin tonlarıdır³⁷.

13) Anadolu Selçuklu ciltlerinde tezyin amaçlı çizgiler ve zemini doldurmak için kullanılan noktalar yıldızlıdır³⁸.

Burdur İl Halk Kütüphanesi Cilt Örnekleri

Örnek No	: 1
Envanter No	: 87
Eserin Adı	: Şerh-i Muhtasar Vâsiyetü'l -Karain
Ketebesî(Tarihi)	: 699/1299
Malzeme ve Rengi	: Kahverengi meşin

Bugünkü Durumu : Alt ve üst kapak oldukça yıpranmış, uğradığı deformasyon sonucu deride yırtılmalar meydana gelmiştir. Kapaklar deri ile tamir edilmiştir. Kapaklarda renk kayıpları bulunmaktadır.

Kitabın iki kapağı da farklı karakterde yapılmıştır. Alt ve üst kapak farklı şemselerden oluşmuştur. Kapakları dıştan çevreleyen S biçimli ince sarmal zencirekler düz cetveller arasında yer almaktadır. Alt ve üst kapaktaki zencireği aynı olmakla beraber, köşebent türü farklıdır. Üst kapak köşebentleri balık pullarından oluşmuştur. Köşebentlerde yer alan dört adet balık pulunu kapağın dış köşesine doğru, karşılıklı ikişer adet yarım balık pullarıyla devam ettirmiş ve kapağın içini gösterir şekilde tığlarla tamamlanmıştır.

³⁵ Bakınız; Ahmet Saim Arıtan , "Selçuklu Ciltlerinde İmzalar" ,*J. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, C.I. ,Konya 2001,s.39-42. Sadi Bayram, "XIV. Asırda Tezhiblenmiş Beylik Dönemine Ait Üç Kur'an Cüzü" ,*Vakıflar Dergisi* ,S.16, Ankara 1982, s.143-154.

³⁶ Ahmet Saim Arıtan, "Türk Cilt San'atı",s.75-76.

³⁷ Müjgan Cunbur ,a.g.e. ,s.454.

³⁸ Müjgan Cunbur ,a.g.e. ,s.454.

Üst kapak şemsesi yuvarlak formlu olup, alt ve üst kısımları biraz uzatılarak yuvarlaktan ovale geçişe hazır hale getirilmiştir. Salbek kısımlarında yer alan tepeliklerin her iki tarafında bulunan tığlarla hareket kazandırılmıştır. Tığları kısa çizgiler kesmektedir. Tepeliğin uç kısmına da tığ eklenerek ileriye doğru sivrilmesi sağlanmıştır. S ve J şeklinde ki geometrik geçmelerden oluşan şemse merkezinin etrafını yine sarmal S şeklinde ki ince zencirek kuşatmıştır. Zencireğin dışında birbirine çok yakın iki daire ve en dışta yine bir daire yer almaktadır. En dışta kalan dairenin etrafı tığlarla çevrilmiştir. Tığlardan biri ucunda hilâli andıran C'lerle daireye bağlanırken, diğer tığı ortasından iki kısa çizgi kesmektedir.

Kitabın alt kapağında yer alan şemse, düz yuvarlak forma sahip olup geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Şemse yuvarlağını dışardan çeviren dairenin üzerinde de hilâlli tığlar yer almaktadır. Alt kapakta köşebentlerde yer alan balık pulları diğer kapaktan farklı olarak iki sıra hâlinde köşeden içeriye doğru 1+2 şeklinde sıralanmıştır.

Mikleb şemsesinde ise hatâyi grubu yer almaktadır. Kapak içleri ise sarı kâğıttan oluşmaktadır. Eserin vakıf mührü bulunmaktadır.

Değerlendirme: Eserin tarihi 699/1299 olarak verilmiştir. Kapakların süsleme özellikleri, farklı şemse uygulaması, üst şemse formunun ovale hazırlıklı hâle gelmesi gibi unsurlar eserin tarihi ile uyumludur. Eser XIII. yüzyıl sonu özelliklerini yansıtmaktadır.

Örnek No	: 2
Envanter No	: 236
Eserin Adı	: Ahlâk-i Nâsırı
Ketebesini(Tarihi)	: .....
Malzeme ve Rengi	: Kahverengi meşin

Bugünkü Durumu : Miklebe kurt yenikleri mevcut olup üst kapağın sırta yakın kısmı kahverengi deri ile tamir görmüştür. Deformasyon sonucu renk açılmaları olmuştur.

Alt ve üst kapak aynı karakterde yapılmıştır. Soğuk cetvel arasında ters-düz post samarralar yer almaktadır. Köşebentler ise cetvel arasında küçük âletle yapılmış birer küçük daireden oluşmaktadır.

En içte kalan cetvelin köşesinde ise üç adet iki sıra hâlinde balık pulu yerleştirilerek ortasına tığ çekilmiştir. Altı dilimden oluşan şemse düz yuvarlak olup etrafı tek sıra tahrirlenmiştir. Tahrirler hilâli ve hilâlsiz tığlarla tamamlanmıştır. Şemse merkezindeki yuvarlağın ve dilimlerin içleri geometrik geçmelerle tamamlanmış, şemsede bulunan altın kakmalar dökülmüştür.

Sertab kısmı dört kartuşa bölünmüştür. Kartuşların içlerinde ise küçük âlet yardımıyla yuvarlak bezemeler işlenmiştir. Birinci kartuşta yuvarlak oluşturacak şekilde ve ortada kalan boşluğu da doldurmak suretiyle yedi adet uygulanırken, ikinci kartuşta alt alta ve yan yana üçer adet toplam dokuz tane basılmıştır. Yuvarlakların aralarında da birer tığ bulunmaktadır. Üçüncü ve dördüncü kartuşlarda da aynı işlem tekrarlanmıştır.

Mikleb karakteri de kapaklarla aynı olup miklebe şemsesi de beyzî olarak tasarlanmıştır. Şemse içi geometrik bezeme olup, şemsenin alt ve üst kısımlarında iki yanında tığlar bulunmaktadır. Şahsa ait mühür vardır. Kapak içleri sarı kâğıt ile kaplıdır. Sertab içi ise deri kaplı ve müzeyyendir.

Değerlendirme: Eserin ketebe kaydı bulunmamaktadır. Altın kakmaların³⁹ Selçuklunun son dönemlerinde kullanılması ve

³⁹ A. S. Arıtan “,Konya Dışındaki Müze.....,” s.56.

zencirek tipolojisi ZT.1⁴⁰ olması sebebiyle XIII. yüzyıl sonlarında yapılması ihtimalini göstermektedir.

Örnek No : 3

Envanter No : 162

Eserin Adı : Nâsîh ve Mensuh

Ketebesî(Tarihi) : .....

Malzeme ve Rengi : Kahverengi deri

Bugünkü Durumu : Eser oldukça yıpranmış durumda, muhtelif yerlerinde kurt yenikleri mevcut. Ciddi bir restorasyona ihtiyaç duymaktadır.

Alt ve üst kapak aynı karakterde tezyîn edilmiştir. Cetveler arasında, kartuşlar içinde rûmi ve tepeliklerden oluşmuş zencirek formuna sahiptir. Köşebentler üç sıra balık pulundan oluşmakta ve içlerinde altın kakma noktalar bulunmaktadır. Üçüncü sırada balık pullarının arasında tığlar yer almaktadır.

Şemse düz yuvarlaktır ve toplam üç sıra tahrirden sonra sekiz kollu yıldız yer almaktadır. Yıldız kolları içinde birer adet altın kakma bulunmaktadır. Sekiz kollu yıldızdan sonra yine sekiz kollu küçük bir yıldız daha şemse merkezini tamamlamaktadır. Bu küçük yıldızında kolları içinde altın kakma bulunmaktadır. İçte kalan şemse yuvarlağı ile büyük yıldızın kolları arasında dört adet gülçe bulunmaktadır. Burada da altın kakmaları görmekteyiz. Şemse yuvarlağı dışında ilk sırada iki,

⁴⁰ A. S. Arıtan, "Anadolu Selçuklu ve Bu Üslûbu Taşıyan...", s.86.

ikinci sırada tek olmak üzere üç adet balık pulu yer almaktadır. Balık pullarının içinde birer adet altın kakma yer almaktadır. Şemse yuvarlağının dışındaki balık pulları, yıldız kollarına denk gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Şemse motifi pulların ucundaki tığlarla tamamlanmıştır.

Sertab geometrik formda bezenmiştir. Mikleb zencireği kapaklarla aynı tipolojiye sahip olup mikleb şemsesi hilâllidir. Hilâlin içindeki yuvarlak kısımda yine balık pulları ve altın kakmayla tezyîn edilmiştir. Hilâlin dışındaki cetveller arasında kalan bölgede gülçeler ve altın kakmayla müzeyyendir.

Kapak içleri sertab ve mikleb içleri dışında sarı kâğıt kaplıdır. Sertab ve mikleb içi kahverengi deri ile kaplı ve sarmal rûmillerle kaplanmıştır. Vakıf mührü vardır.

Değerlendirme: Eserin ketebe kaydı bulunmamaktadır. Cildin tezyîninde kullanılan motifler, şemsenin yuvarlak formda olması ve altın kakmanın Anadolu Selçuklu Cildinin son döneminde kullanılması XIII. yüzyıl sonunu göstermektedir.

Örnek No : 4

Envanter No : 787

Eserin Adı : Câmî'ul Ezhar ve Leta'ifu'l Ahbâr

Ketebesî(Tarihi) : .....

Malzeme ve Rengi : Kahverengi deri

Bugünkü Durumu : Eserde yıpranma mevcut, sırt ve sertab kısmı onarım görmüştür.

Alt ve üst kapak aynı karakterde tezyîn edilmiştir. Alt ve

üst kapakta cetveller arasındaki zencirekler silinmekle beraber miklebtan anlaşıldığına göre geometrik tarzda yapılmıştır. İki kalın bir ince düz cetveldan sonra tekrar iki kalın ve bir ince şeklinde yapılan cetveller kapağı çevrelemektedir.

Köşebentler de dört minik yıldızın oluşturduğu bir kare, karenin köşesinde de birer nokta bulunmaktadır. Deride renk bozulması olduğu için detay seçilememektedir.

Şemse Mühr-i Süleyman'dan müteşekkil olup Mühr-i Süleyman'ın merkezinde ve kollarında altıgen petekler yerleştirilmiştir. Peteklerin içinde de altı yapraklı gülçeler yer almaktadır. Şemse de dışta kalan peteklerin aralarında da yine dört kollu minik yıldızlar bulunmaktadır.

Miklebte ise baklava deseni oluşturacak şekilde dört kollu yıldızlar yapılmıştır. Oluşturulan baklava deseninin dört köşesinde de nokta bulunmaktadır.

Eserin kapak içleri krem renkli kâğıt kaplıdır. Sadece mikleb içi ve Sertab içi deri ile kaplanmıştır. Miklebin iç kısmında verev oluşturacak şekilde soğuk cetveller bulunmaktadır. Cetveller yan yana üç ince ve tek çizgi şeklinde yer almaktadır. Vakıf mührü bulunmamaktadır.

Değerlendirme: Eserin ketebe kaydı bulunmamaktadır. Fakat Ayasofya 1065 no'lu Ta'lika fi'l Fevâid⁴¹ isimli eserin kapak ve şemse formuna oldukça benzemektedir. 716/1316 Tarihli et -Tebyin fi Usuli'l -Mezheb⁴² isimli eserin şemse bezemesiyle ve yine aynı tezde geçen Ta'likat ala Eşkali'l Mizan fi'l Mantık⁴³ isimli eserin şemse bezemesiyle benzemektedir. Eserin şemsesinde kullanılan altıgen peteklerin adı geçen örneklerle benzemesi, eserin kapak tasarımı gibi nedenlerden ötürü XIV. yüzyıla ait olma ihtimali kuvvetlidir.

⁴¹ Gürcan Mavili, *Süleymânîye Kütüphanesindeki 13. Ve 14. YY. Ait Cilt Sanatı Örnekleri*, İst.2002,s.138-139.

⁴² Arife Edis, *Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Cilt Örnekleri*, S.Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Konya 2006,s.141-142.

⁴³ Arife Edis,a.g.t.,s.182-183.

Örnek No : 5

Envanter No : 193

Eserin Adı : El-Müntehab fi Usûlil-Mezheb

Ketebesî(Tarihi) : İstinsah Tarihi: 796/1394

Malzeme ve Rengi : Kahverengi meşin

Bugünkü Durumu : Kitap kapakları oldukça yıpranmış, alt ve üst kapak birbirinden ayrılmış durumdadır. Kitabın sırtı ve Sertab kısmı muntazam olmayan bir şekilde tamir görmüştür. Ön ve arka kapaklar aynı karakterde olup, tam zemin geometrik süslemeye sahiptir.

Sağdan ve soldan beşer sıra düz zencirekler arasında dört kollu yıldız, ortasında baklava dilimi, merkezde altın kakma noktalar mevcuttur. Düz cetvellerden sonra ardışık bir şekilde birbirini takip eden S'lerden müteşekkil ince bir zencirek daha bulunmaktadır. Bu zencirekten sonra tekrar üç sıra düz cetvel çekilmiştir. Kapağın köşebentlerinde ise şemse yıldızının dörtte biri olacak şekilde, üç koldan oluşan yıldızlar yerleştirilmiştir. Yıldız kollarının içinde birer tığ ve tığların ucunda ise bir altın kakma, kolların köşebentlerde birleştiği yerde yine bir altın kakma bulunmaktadır.

Geometrik desenin şemse merkezinde on iki kollu kapalı bir yıldız yer almakta, yine her kolun içinde tığlar ve uçlarında altın kakmalar bulunmaktadır. Merkezde oluşturulan on iki kollu yıldızın dışında kademelenmiş ikinci ve üçüncü on iki kollu yıldızları görmek mümkündür. Oluşan yıldız kollarının aralarında dörtgen ve altıgen desenler yer almaktadır. Altıgen-

lerin içleri ufak gülçelerle, geometrik çizgilerin içleri ise farklı sayıda altın kakmalarla doldurulmuştur.

Mikleb kısmı kapaklarla aynı süslemeye sahip olan eserin Sertab kısmı ise oldukça yıpranmış bir şekildedir. İç kapaklar ise kahverengi deri ile kaplı olup, sarmal rûmi ve tepeliklerle müzeyyendir. Eserde şahsa ait mühür vardır.

Değerlendirme: Cildin tarihi 796/1394 yılını göstermektedir. Cildin tezyînâtı da dönem özelliklerini yansıtacak şekilde dizayn edilmiştir. Cildin zencireği ile aynı türdeki Fütuhu’ş-Şam⁴⁴, (Süleymaniye, Ayasofya: 3331) XIV. yüzyılın ikinci yarısını göstermektedir.

Cildin karakterini oluşturan on iki kollu yıldız mi’ mâri, ahşap süsleme ve cilt kapaklarında görmekteyiz. Sivas Ulu Câmi (629/1229)⁴⁵ minber aynalıklarında, Bursa’ da Orhan Bey Câmi (740/1339)⁴⁶ kemerlerinde, Şerhu’l-Mesâbih, Şerhu Sahihî’l Müslim, el-Keşşaf an Hakâiki’t-Tenzîl⁴⁷ isimli eserlerin cilt kapaklarında görmekteyiz.

Örnek No : 6

Envanter No : 479

⁴⁴ Ahmet Saim Arıtan, “ Anadolu Selçuklu ve Bu Üslubu.....”, s.85-102.

⁴⁵ Bknz. Gülay Apa Kurtişoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri*, Konya2015, s.175-176-177-178-179.

⁴⁶ Yıldız Demiriz, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme Bir Envanter Denemesi*, İst.2004., s.378.

⁴⁷ Nahide Tetik, *Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Yazmalarındaki Tam Zeminli Şemseli Cilt Örnekleri*, S.Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Y.L. Semineri, Konya 2010,s.68-71-75.

Eserin Adı : Et-Tefsir fi'l Kura (Et-Teyisir fi'l Kıra-
ati's-Seb)

Ketebesı(Tarihi) : İstinsah Tarihi: 830/1426

Malzeme ve Rengi : Siyah meşin

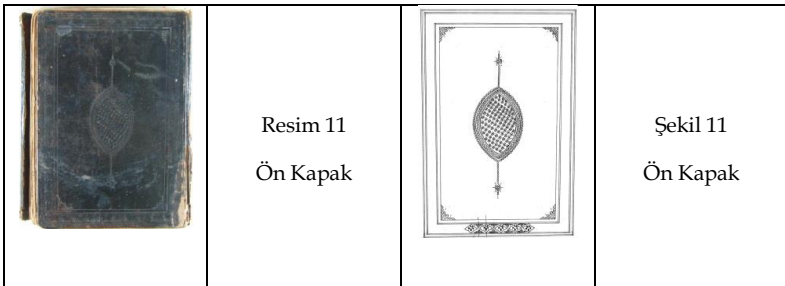
Bugünkü Durumu : Eserde deformasyon oldukça fazla.
Mikleb kopuk ve kayıp.

Alt ve üst kapak aynı karakterde olan eserin alt kapak tez-
yinatı silinmiş okunamamaktadır. Üst kapakta cetveller arasın-
da tepelikli zencirek formu bulunmaktadır.

Köşebentler ise geometrik formdan müteşekkildir. Şemse
formu düz-oval karakterli olup, şemse içi geometrik geçmeler-
den oluşmaktadır. En dışta sarmal, ince bir zencirekten sonra
çift tahrir, sonra yine ince sarmal örgülü zencirek dolanmıştır.
Geometrik geçmelerden oluşan salbekler ince, uzun bir örgü
zencirekle şemseye bağlanmıştır.

Kapak içleri deri ile kaplı olup minik gülçeler, rûmi ve te-
peliklerle süslenmiştir. Kapak içlerinde ayrıca madalyon şek-
linde bir de yazı kuşağı bulunmaktadır. Büyük oranda tahrip
olmuş eserde muhtelif yerlerde kurt yenikleri bulunmaktadır.
Vakıf mührü bulunmaktadır

Değerlendirme: İstinsah tarihi 830/1426'dır. Zencireği,
oval şemse ve salbekler son dönem Selçuklu ve Beylikler dö-
nemi özelliklerini göstermektedir. Eser, Amasya II. Bayezid İl
Halk Kütüphanesindeki 870/1466 tarihli Hadis konusunda
yazılan eserin (05 Ba 135)⁴⁸ cilt kapaklarına çok benzemektedir.

⁴⁸ Savaş Maraşlı, *Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'ndeki XV. ve XVI. Yüzyıl Ciltleri*, E.Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Y.L. Tez., Kayseri 2005, s.92.

Örnek No	: 7
Envanter No	: 212
Eserin Adı	: Şerh-u Cemil Cevâmi (Bedrut-Tâli fi Halli Cemil Cevâmi)
Ketebesi(Tarihi)	: İstinsah Tarihi: 848/1444
Malzeme ve Rengi	: Kahverengi meşin

Bugünkü Durumu : Eserin sırtı tamir görmüş, muhtelif yerlerinde kurt yenikleri bulunmaktadır. Sertab kısmı çok yıpranmış ve sarı kâğıtla kapatılmıştır.

Ön ve arka kapak aynı karakterde yapılmıştır. Kapaklarda üç sıra düz cetvellerden sonra dört kollu yıldızlardan oluşan zencirek bulunmaktadır. Merkezde ve yıldız kolları arasında altın kakmalı noktalar bulunmaktadır.

Köşebentlerde yapılan uygulama düz cetveller şeklinde olup köşelerde altın kakmalar bulunmaktadır.

Kapak şemseleri altı dilimli iri, yuvarlak formdan oluşmaktadır. Dilimli yuvarlak şemsenin içinde altı kollu bir yıldız bulunmakta, yıldız kollarında da altın kakma noktalar yer almaktadır. Şemse merkezinde ise kenarları içe kavisli altıgen oluşturularak içleri altın kakmalarla süslenmiştir. Şemsenin alt ve üst dilimi uzatılarak sivrilmiştir. Salbek kısmında ise zencirekte yer alan dört kollu yıldızlardan dört adet kullanılarak bir kompozisyon oluşturulmuştur. Yıldızın iç kolları birbirini tamamlayacak şekilde düzenlenmiştir.

Oluşturulan kompozisyonun içinde dörder sıra şeklinde, toplam on altı adet altın kakma kullanılmıştır.

Mikleb şemsesi kapaklarla uyumlu şekilde süslenmiş, miklebe şemsesi Mühr-i Süleymanlıdır. Mühr-i Süleyman da altın kakmalarla süslenmiştir.

Kapak içleri kahverengi deri ile kaplanmıştır. Tam zemin süsleme yapılan iç kapağın motifleri belirgin değildir. Vakıf mührü vardır.

Değerlendirme: Eserin istinsah tarihi 848/1444 olarak gözükmektedir.

İstinsah tarihi bize XV. yüzyılın ilk yarısını gösteriyor ise de, daha erken tarihli olma ihtimali bulunmaktadır. Eserin zencireği XIV. yüzyılın ikinci yarısını göstermekte olup altın kakmalar da Anadolu Selçuklu Devletinin son dönemlerinde sık kullanılmıştır. Ayrıca 2 numaralı El -Müntehab isimli eserimizin (796/1394) zencireği de, örneğimizle aynı özelliğe sahiptir. Örneğimizle şemse motifi benzeyen Latife Durmuş'un⁴⁹ hazırladığı Kütahya İl Halk Kütüphanesine ait 425-426 env. no'lu İkmalü'l Udde fi Şerhi'l Bürde-Aksa'l-Murad fiŞerh-i-Banet isimli eserde 798/1300 tarihli olup XIV. yy.'ı göstermektedir. Zikredilen sebeplerden ötürü eserimizin XIV. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğunu düşünmekteyiz.

Örnek No : 8

Envanter No : 359

Eserin Adı : Kifâyetü'l Mürid

Ketebesı(Tarihi) : İstinsah Tarihi: 870/1465

Malzeme ve Rengi : Kahverengi meşin

Bugünkü Durumu : Miklebi kopuk. Kitap kapakları oldukça yıpranmış, muhtelif yerlerinde renk değişimleri bulunmakta, altın kakmaları dökülmüştür.

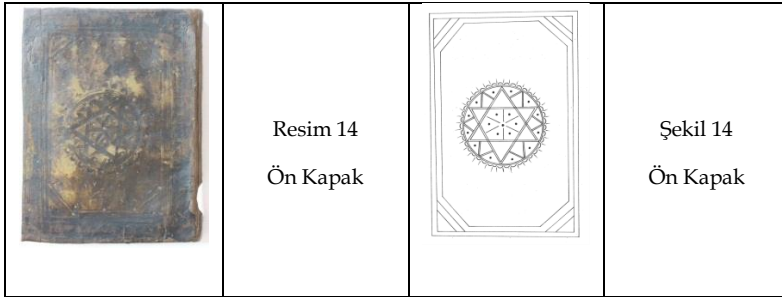
Alt ve üst kapaklar aynı karakterde bezemeye sahip bu-

⁴⁹ Latife Durmuş, *Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan Bazı Cild Örnekleri*, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Semineri, Konya 2017, s.112 ,113,180.

lunmaktadır. Cetveller arasındaki zencirek ters-düz post samaralıdır. Köşebentler düz cetvel şeklinde uygulanmıştır. Köşebentlerin içinde bulunan altın kakmalar dökülmüştür.

Şemse klasik düz yuvarlak tarzda olup, şemse yuvarlağının içinde Mühr-i Süleyman bulunmaktadır. Şemse yuvarlağı ve Mühr-i Süleymanı oluşturan yıldız kolları üçer çizgiden oluşmaktadır. Yıldızın merkezinde yine altı kollu düzgün olmayan bir yıldız daha bulunmaktadır. Şemse yuvarlağının dışında çok belirgin olmayan kısa tığlar ve yine belirgin olmayan balık pulları bulunmaktadır. Şemse içini ve şemse yuvarlağını süsleyen altın kakmalar ise dökülmüş durumdadır. Kapak içleri kahverengi deri ile kaplı olup müzeyyendir. Vakıf mührü vardır.

Değerlendirme: İstinsah tarihi 870/1465 olarak bilinen eserin şemse formunun yuvarlak olması ve altın noktaların kakma teknikte olması XIII. yüzyılı göstermektedir.

Sonuç

Burdur İl Halk Kütüphanesine ait olup Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan 1687 adet eserden 8 adet eser süsleme özellikleri dikkate alınarak incelenmiştir.

İncelenen eserlerin ait olduğu dönem ise XIII.- XIV.- XV. yüzyıllardır. Bu dönem Anadolu'da; Anadolu Selçuklu Devleti ile Beyliklerin hüküm sürdüğü ve siyasi istikrarı sağlamak için mücadelenin olduğu dönemdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin tahtına oturma çabasında olan beylikler, O'nun kültürel ve sanatsal alanda ki mirasına da sahip çıkma gayreti içinde olmuşlardır.

İncelenen eserlerin cilt kapaklarında da aynı etkileri görmekteyiz. Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli katkıları olan kültür varlıklarımız bu topraklar üzerindeki varlığımızın önemli delillerindedir. Kullanılan malzemelerinden, işlenen motiflerine varıncaya kadar bir dönemin sosyo-kültürel-ekonomik oluşumunun göstergesidir. Teslim aldığımız mirası gelecek nesillere aktarabilmemiz için bu eserlere gereken özenin gösterilmesi ve bu san'atların yaşatılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Aritan, Ahmet Saim, "Ciltçilik" *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul 1993.
- Aritan, Ahmet Saim " Anadolu Selçuklu Cilt San'atının Özellikleri", *I-II Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993.
- Aritan, Ahmet Saim , "Türk Cilt San'atı", *Türk Kitap Medeniyeti*, İstanbul 2009.
- Aritan, Ahmet Saim, "Anadolu Selçuklu Cilt San'atı", *Türkler* , C,VII, Ankara 2002.
- Aritan, Ahmet Saim , "Selçuklu Cildi'nin Osmanlı Cildi'ne Etkileri", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyum Kitabı*, 19-20 Nisan 2001.
- Aritan, Ahmet Saim , "Selçuklu Ciltlerinde İmzalar" *,I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, C.I. Konya 2001.
- Aritan, Ahmet Saim, "Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslûbunu Taşıyan Cilt Kapakları," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Konya 1992.
- Aritan, Ahmet Saim , "Anadolu Selçuklu ve Bu Üslûbu Taşıyan Ciltlerde Zencirek Tipolojisi Denemesi", *İSTEM*, S.1, Konya 2003.
- Arseven, Celal Esat , "Cilt", *San'at Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1975.
- Apa, Gülay Kurtişoğlu, *Anadolu Selçuklu Ahşap Minberleri*, Konya 2015.
- Balkanal, Zeynep, "Bilgi ve San'atı Kaplayan San'at: Ciltçilik" *Türkler*, C.XII, Ankara 2002.

- Bayram, Sadi, "XIV. Asırda Tezhiblenmiş Beylik Dönemine Ait Üç Kur'an Cüzü", *Vakıflar Dergisi*, S.16, Ankara 1982.
- Bloom, Jonathan M., "Kağıda İşlenen Uygarlık", İstanbul 2003.
- Cunbur, Müjgan, "Türklerde Cilt San'atı", *Türk Dünyası El Kitabı*, C.II., Ankara, 1992.
- Demiriz, Yıldız, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme Bir Envanter Denemesi*, İstanbul 2004.
- Durmuş, Latife, *Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Bazı Cild Örnekleri*, Selçuk Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Y.L. Semineri, Konya 2017.
- Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*, Ankara 1987.
- Edis, Arife, *Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Cilt Örnekleri*, Selçuk Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Konya 2006.
- Maraşlı, Savaş, *Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'ndeki XV. ve XVI. Yüzyıl Ciltleri*, Erciyes Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Basılmamış Y.L. Tez., Kayseri 2005.
- Mavili, Gürcan, *Süleymâniye Kütüphanesindeki 13. Ve 14. YY. Ait Cilt Sanatı Örnekleri*, İstanbul 2002.
- Özen, Mine Esiner, *Türk Cilt San'atı*, Ankara 1998.
- Tetik, Nahide, *Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Yazmalarındaki Tam Zeminli Şemseli Cilt Örnekleri*, Selçuk Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Y.L. Semineri, Konya 2010.
- Yücel, Metin, "Burdur", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 1988.
- www.burdurkutup.gov.tr, (13 Mart 2017).